

Ermeni Terörünün ve Ermeni Propagandasının Dönüşümü

Hazel Çağan*

Özet

Bu çalışmada, 1915 olaylarının yüzüncü yılı yaklaşırken, Ermeni Diasporası'nın ve Batılı devletlerin Ermeni iddialarını güçlendirmek ve bu iddiaları meşru kılmak için yürüttükleri propaganda çalışmalarının incelemesine yer verilmiştir. 1965 yılından beri süregelen Ermeni soykırımı iddiaları ve 24 Nisanlardaki anma etkinlikleri, açıklamalar, Ermeni propagandası yapmak amacıyla düzenlenen toplantılar, yazılan romanlar, çekilen filmler ve düzenlenen festivaller ele alınarak Ermeni Diasporası'nın Türkiye Cumhuriyeti'nden bulunduğu talepler üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır. 1973 yılında başlayan Ermeni Terörü bu propaganda faaliyetlerinin bir parçası olup 1915 olaylarının taze tutulmaya çalışılması için 1986 yılına kadar sürmüştür. Bugün de 2015'e çok az bir süre kala Ermeni Diasporası ve Ermenistan anma etkinliklerine yönelik çalışmalarına hız kazandırmışlardır. Bu yazıda zaman zaman şiddetlenen Ermeni propagandasının tarihsel dönüşümü ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Ermeni Diasporası, Propaganda, 1915 Olayları, 2015 Yüzüncü Yıl Anma Etkinlikleri

Ermeni Terörü

Terör en geniş manasıyla yasadışı şiddet demektir. Sadece kişiler ve küçük gruplar değil, büyük gruplar, işgal kuvvetleri, siyasi partiler ve hatta bazı devletler “sivil halk”a karşı yasadışı şiddet kullanmışlardır¹.

Terör varlığını daha fazla göstermek isteyen bu grupların şiddet kullanarak isimlerini daha fazla telaffuz edilmesini sağlamak için başvurulan bir propaganda yöntemidir. Ermeni terörü de bu propaganda faaliyetlerinin bir parçasıdır. Anadolu coğrafyasında Ermeni terörü üç farklı dönemde gerçekleşmiştir.

Ermeni terörünün dönemlerine girmeden önce Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'nda nasıl bir şekilde yaşamlarını sürdürdüğünü hatırlayabiliriz.

Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde Müslüman çoğunluğa en fazla uyum sağlamış olan azınlıktır. Bu uyumlu azınlığa mensup pek çok Ermeni Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet düzeyinde görev almıştır. Örneğin Hazine-i Hassa (Sarayın bütçesini idare eden) Ohannes Sakız Paşa, Maliye Nazırı Agop Kazakyan ve Balkan Savaşları sırasında Hariciye Nazırı Gabriel Noraduncian Efendi bu isimlerden yalnızca bazılarıdır².

Devlet yönetiminin yanı sıra Ermeniler, Klasik Türk müziğine ve Osmanlı mimarisine yaptıkları katkılarla Anadolu kültürünün gelişmesine önayak olmuşlardır.

Ermeni azınlık ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişki, Çarlık Rusyası'nın Kafkasları işgal etmesiyle ve Osmanlı – Rus Savaşı (1877 – 1878) (93 Harbi) ile zarar görmeye başlamıştır. Bu bozulan ahenk sadece Osmanlı-Rus Savaşı'ndan kaynaklanmamaktadır. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Anadolu'daki hâkimiyetinin iyice azalması, reform hareketlerinin yetersiz

(*) Uzman, Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)

(1) Ömer Engin Lütem, “Ermeni Terörü” ASAM, 2007, s. 7.

(2) Lütem, s. 7.

olması ve Rusların İran ve Osmanlı topraklarını ele geçirmek için Ermenilerden yararlanmak istemesi de uyumun bozulmasında önem taşımaktadır³.

Birinci Dönem Ermeni teröründen bahsedilecek olursa, Ermenilerin hareketlenmesindeki yegâne unsurun Çarlık Rusya'nın tahrikleri olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Katoliklerin ve Protestanların Ermeniler üzerindeki etkileri Osmanlı'ya ve Osmanlı kültürüne olan bağlılıkları zayıflatma çabası da önemli unsurlardan biridir. Tüm bu etkilerin yanı sıra, Fransız İhtilali ve milliyetçilik dalgası dünyaya yayılmaya başlayınca bu durumdan en fazla Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu imparatorluklar etkilenmiştir. Fransız İhtilali sonucunda Osmanlı'ya olan bağlılıklar zayıflamaya başlamıştır. Bu akım sonucunda Bulgaristan, Karadağ, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan bağımsızlıklarını kazanmışlardır. 1878'de 93 Harbi'nin bitmesiyle imzalanılan Berlin Anlaşması sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nda bağımsız olmayan üç grup göze çarpmaktadır. Bunlar, Yunanistan'a katılma hayali ile hareket eden Rumlar, bağımsızlık ve özerk idare hayali kuran Makedonyalılar ve bağımsızlık ve özerklik isteyen Ermeniler olarak üç gruba ayrılabilir.

Bağımsızlığına kavuşamayan bu gruplar arasında Ermeniler tüm bu nedenlerin sonucunda gizli örgütler ve siyasi partiler kurmuşlar, Anadolu'nun çeşitli noktalarında isyanlar başlatarak Ermeni terör faaliyetlerinin temellenmesine neden olmuşlardır. Hınçak ve Taşnak komiteleri tarafından oluşturulan siyasi partiler de "Türkiye Ermenistanı"nın siyasi ve milli bağımsızlığını sağlamak amacı ile oluşturulmuştur⁴. Önceleri gizli örgüt olarak faaliyet gösteren bu komitelerden Taşnak komitesi, daha sonraları kimi zaman "Ermeni İhtilalci Federasyonu" adı ile faaliyetlerini sürdürmüştür. Taşnak Partisi sağ yaklaşımı benimsemiş bir siyasi oluşumdur. Bu oluşum da isyan yoluyla Türkiye Ermenistan'ı için siyasi ve ekonomik özgürlük elde edilmesi amaçlamaktadır. 1918'de Ermenistan Cum-

huriyeti'ni kuran bu partidir. Ermenistan'ın "Sovyetleşmesi"nden sonra kapatılmıştır. Diaspora'daki faaliyetleri devam etmektedir. En son 1998 yılında Robert Koçaryan tarafından yeniden açılmış ve Ermenistan hükümetlerinde de koalisyon ortağı olarak yer almıştır.

Birinci dönem Ermeni terör olaylarından kısaca bahsedecek olursak, adı geçen Ermeni gizli örgütlerinin saldırılarından bahsetmek mümkündür. Örneğin, 1896 yılında Osmanlı Bankası'nda meydana gelen rehin alma operasyonu ve çatışmalar Taşnak Partisi tarafından üstlenilmiştir. 1905 yılında Sultan Abdülhamit'e düzenlenen suikast da Ermeni çeteleri tarafından düzenlenmiştir. Dönemin önemli bir gelişmesi olarak, Padişah Ermeni azınlığı tahrik etmeye çalışanlara karşı failleri serbest bırakma emri vermiştir. Yine de olaylar ve isyanlar devam etmiştir.

İkinci dönem Ermeni terörü ise 1914 yılında, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında patlak vermiştir. 1922 tarihine kadar devam etmiştir. Anadolu'da Ermeni çetelerinin Osmanlı güçlerine ateş açmaları ile başlayan Ermeni isyanları halka yönelik katliam ve zulüm olarak devam ederek teröre dönüşmüştür. Özellikle bu dönemde Anadolu'da gerçekleşen Ermeni terör faaliyetleri Ermeni mezalimini oluşturan terör hareketleridir. 1921 senesine kadar Anadolu'da katledilen kişi sayısı 518.000'dir.⁵ Justin McCarthy'nin hesaplamalarına göre 1.548.000'in 518.000'inin Osmanlı İmparatorluğu'nda hayatını kaybeden Müslüman sayısı olduğu ortaya konmuştur⁶.

Rus orduları 1917'den sonra Doğu Anadolu'yu terk etmiştir. Ancak silahları Ermeni çetelerine bırakmıştır. Ermenistan'ın 1920 yılı sonunda Türk birliklerine yenilmesinden sonra devlet adamlarına yönelik saldırılar başlamıştır. İkinci dönem Ermeni terörü, 15 Mart 1921 tarihinde Talat Paşa'nın Ber-

(3) Lütem, s. 7.

(4) Lütem, s. 8.

(5) Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri (1914-1921), II. Cilt, Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2001.

(6) Lütem, s. 12.

lin’de öldürülmesiyle zirveye çıkmış, ardından gerçekleşen suikastlarla hararetini korumuştur. Sevk ve iskânda etkin bir isim olmasına rağmen Sait Halim Paşa da Ermeni terörü esnasında hayatını kaybeden Osmanlı devlet adamlarından biridir. Tüm bu kayıplar ve zulüm arasında Ermenilere yardım etmiş olmalarına rağmen, 1922 yılında Cemal Paşa, Yaverleri Binbaşı ve Teğmen Süreyya Beyler Tiflis’te katledilmişlerdir. Bu saldırılar sadece Osmanlı devlet adamlarına karşı değil, İsmet Paşa ve Atatürk’e karşı da düzenlenmiştir.

Uzun bir sessizlik sonrasında 1965 yılında, 1915 olaylarının 50. yılı anma etkinliklerinden kısa bir süre sonra 1973 senesinde üçüncü dönem Ermeni terör olayları başlamıştır. Propaganda faaliyetlerinin kuvvet kazanması için başvurulmuş üçüncü dönem Ermeni teröründe dünya çapında 31 diplomat 70 kişi hayatını kaybetmiştir. Üçüncü dönem Ermeni terörünün ortaya çıkmasının nedenlerinden biri başka ülkelere göç eden Ermeni nüfusun göç ettikleri ülkelerde asimile olmaya başlamaları ve Ermeni kiliselerinin ve partilerinin varlıklarının tehlikeye girmesidir⁷.

Tarihe bakıldığı takdirde üç defa Ermeni terörü ile karşı karşıya kalındığı görülebilmektedir. Bu üç dalganın sonuncusu yakın geçmişte Türkiye için travma niteliğindedir. Türk diplomatlarının dünyanın çeşitli kentlerinde suikasta kurban gittikleri 1973 - 1984 yıllardır. Bu travma, 1970’lerde Türkiye Ermenilerinden Levon Panos Dabağyan’ı *Son Havadis* gazetesi’nde yüz günü aşkın bir yazı dizisi ile tarihsel olarak Türk-Ermeni ilişkilerinin tarihini anlatmaya yönlendirmiştir. Bu tarihsel yazı dizisi ile Dabağyan, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında yaşanan tarihteki Ermeni ayaklanmaları ve Ermeni terörünün ilk iki dalgasını ele almıştır.

Türkiye’nin ve Ermenistan’ın yaşadığı tarihsel travmatik algılar pek çok yazar ve gazeteci tarafından ele alınmış ve eleştirilmiştir. Bu isimlerden ön plana çıkan Hrant Dink, her iki toplumun travmatik geçmişle olan

zincirlerini koparması gerektiğinin altını çizmiştir ve tek çarenin diyalog olduğunu vurgulamıştır. Bir Ermeni asıllı Türk vatandaşı olan Artın Penik 1982 yılında ASALA tarafından gerçekleştirilmiş Esenboğa Havalimanı saldırısını ve Ermeni terörünü kendini ateşe verecek protesto etmiştir.

Türk-Ermeni ilişkileri bir yüzyıla yakın iki tarafın da diyalog kurmaktan kaçınması sebebi ile birbirlerine önyargı, yanlış algı ve düşmanca davranışlar biçiminde ortaya çıkmıştır. Diyalog eksikliği sadece devlet düzeyinde değil, halkların birbirini anlamaması şeklinde de kendini göstermiştir. Son yıllarda iki tarafın da karşılıklı empati kurma çabaları her ne kadar artmaya başladıysa da, bu gibi projelerin ve etkinliklerin daha sık bir şekilde hayata geçirilmesi, söz konusu yanlış algıların ve karşılıklı önyargıların giderilmesi ne yardımcı olabilecektir.

Türk-Ermeni ikili ilişkileri, tarihsel olarak değerlendirilirse olumsuzluklar baskındır. 1915 yılı, Anadolu coğrafyasında yaşayan etnik toplulukların her biri için acılı geçmiştir. Yaşanan katliamlar, sadece “Ermenilerin katledilmesi” ya da sadece “Türklerin katledilmesi” değil, “ortak acı” olarak değerlendirilmelidir. 1915 Anadolu’sunda coğrafyanın sadece “Türk-Ermeni” unsurlarından ibaret olmadığı, diğer etnik grupların ve uluslararası aktörlerin de bu coğrafyada ciddi etkileri olduğu da unutulmamalıdır⁸. Dolayısıyla, 1915 olaylarının sadece iki etnik yapı arasında meydana gelmediği ve dış etkenlerin de bulunduğu hatırlanmalıdır. Tarihsel verilerin 1915 olaylarını yorumlarken tarafsız bir şekilde ele alınması ve değerlendirilmesi tarafların birbirini anlaması ve diyalog kurması yönünden önemlidir.

Her iki toplum da benzer talihsiz tarihsel travmalara maruz kalmışlardır. Ermeniler 1915’in talihsiz olaylarına saplanıp kalmışlardır ve 1915 tarihinden günümüze kadar olan

(7) Lüttem, s. 15.

(8) Hagop Mintzuri, “İstanbul Anıları 1897-1940”, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993.

süre için sanki bir “zaman çökmesi” yaşanmıştır. Batı Ermenistan’ın kaybı olarak düşündükleri Türk topraklarına odaklı Ermeni idealleri, Ermenilerin yaşadığı travmanın bir başka yönüdür. Bugün bile, Türk tarafına karşı oluşturulan nefret, Ermenilerin kalıplaşmış yargıları ve iddiaları 1915 olaylarından kaynaklanmaktadır.

Ermeni Propandasının Dönüşümü ve Ermeni Kimliğinin İnşası

Bireysel ve toplumsal kayıpların doğal bir psikolojik sonucu olarak kabul edilen sadece Ermeni kimliğinde değil Türk büyük grup kimliğinde de önemli bir faktördür. Osmanlı imparatorluğunun yıkılışı ile aynı süreçte yaşadığı kayıpların (nüfus, ekonomik, siyasi, sosyal gibi) etkisinin toplumda yeterince yaşanmamış bir yas duygusunu ortaya çıkardığı söylenebilir. Osmanlı’nın son dönemlerinde, Balkanlar’da, Kafkaslar’da büyük yenilgilere uğramış, milyonlarca insan Anadolu’ya göç etmek zorunda kalmış, Birinci Dünya Savaşı’nda cephelerde yine yüzbinlerce asker şehit olmuş, toprakları işgal edilmiş ve Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde halkın verdiği büyük mücadelelerle Anadolu bağımsız olabildiği.

Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşüne denk gelen dönem, Türk-Ermeni ilişkileri açısından son derece çekişmeli, tartışmalı; fakat her iki taraf için de bir o kadar travmatik yaşanmıştır. Bu bağlamda, hem Türk tarafı hem de Ermeni tarafı birbirlerinin olası mağduriyetlerini görmekten ziyade kendilerini mağdur olarak hissetmektedirler. Ne var ki, halkların uzlaşısı kısmen her iki tarafın empati kurmasına atfedilse de, sadece Türkler ya da Ermeniler mağdur değildir, pek çok mağdur vardır ki bu mağduriyetler kapsamlı başka bir araştırmanın konusu olabilir.

Ermeni ve Türk halkı arasında 1915 sonrasında “battle over perception” yani yanlış algılama mücadelesi her iki taraf için “negative mutual relation” karşılıklı olumsuz ikili

ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Geçmişte gerçekleşmiş olayların olumsuz algısı günümüzde dahi ikili ilişkilerde varlığını göstermektedir.

Karşılıklı algılar, koşulların değişmesi durumunda değişiklik gösterebilir. Bu gibi olaylarda, etno-psikolojik araştırmalar ve etnik kimlikleri incelemek amacıyla gerçekleştirilen saha çalışmaları benzer karşıtlıkları değerlendirme konusunda ciddi veriler sağlamaktadır⁹. Çözümeyen karışıklıklar, genellikle yanlış algı ve her iki tarafın birbirini “düşman” gibi görmesi ile ilgilidir.

Smith¹⁰, bir milleti oluşturan unsurların eğlenceli zamanların paylaşımı olduğu kadar, çekilen acıların ve müşterek fedakârlıkların tamamı olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, savaşlar, yenilgiler, zaferler milletler için birbirlerini bağlayan unsurlardır. Bu bağlamda, “halkların bellekleri”nin “resmi, belgelenmiş ve kazılmış” kahramanlıklardan ayrı tutulması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir savaş toplumsal veya etnik olarak değil, ama söz konusu etnik topluluğun hayati unsurları üzerinde çok güçlü bir şekillendirici etkiye sahiptir. Dahası, savaşın etkileri doğrudan ya da dolaylı olarak cereyan eder. Bu durum da “grup saldırıları” ve “belirlenmiş olumsuz gruplar” gibi kavramların oluşmasına neden olur. Böyle kavramlar şiddet çatışmaları olarak görülmektedir. Savaş ortamının yarattığı bu saldırganlıklar, grubun kimliğinin bir parçası haline gelmiştir ve bu durum kendi grubu dışındaki diğer gruplara karşı düşmanlık hissetmesine yol açar. Bu şekilde topluluklar kendi imajlarını yüceltmeye yönelik davranışlar sergilerken, belirlenmiş muhtemel “düşman” olarak algılanan toplulukla birlikte kullaşmış bir durum olarak sonuçlanır.

Bu diyalogun noksanlığı, sadece karşılıklı önyargıların ve yanlış anlaşılmanın yüz yüze diyalog kurularak bertaraf edilmesi ile

(9) Ceylan Tokluoğlu, *The Political Discourse of the Azerbaijani Elite on the Nagorno-Karabakh Conflict (1991-2009)*, Europe-Asia Studies, Routledge, September 2011, s. 1224.

(10) *The Antiquity of Nations* kitabının yazarı. Tokluoğlu, s. 1225.

çözüme ulaşabilir. Bu proje Türk ve Ermeni gençlerinin birbirlerini barış ve karşılıklı diyalog çerçevesi ile tarihsel travmalara saplanıp kalmadan her iki tarafın da istekliliği ile hayata geçirilebilir.

Söz konusu kayıplar ve acılar Ermeni ve Türk grupları için ortaktır ve yas tutma durumu ya da tutamama durumu her iki grup için geçerlidir. 1915 yılında Anadolu'nun acıların beşiği olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Savaş, yer değiştirmeler, kayıplar, yenilgiler Anadolu toprakları üzerinde yaşayan herkes için kaçınılmaz acıların ve travmaların yaşanmasına sebep olmuştur.

Ermeni Diasporasının faaliyetleri bugün de son hız devam etmektedir. Bu faaliyetler Ermenilerin acılarını ortaya koymaktan çok kültür ve kimlik inşası sürecinin sonucu olarak göze çarpmaktadır. "1915-2015", Ermenilerin Türk ve Türkiye karşıtı bir kimlik oluşturmaya yönelik propagandası olarak değerlendirilmelidir¹¹.

Ermeni kimlik inşası esnasında dolaylı olarak Türk kimlik inşasından da bahsetmek mümkündür. Bu propaganda çalışmalarının yanında alışılmışın dışında bir propaganda yöntemi olarak, Ermenistan'ın haber ajansı Armedia'nın Türklerin yardımda bulunduğu Ermenilerin öykülerinin bir kitapta toplanması da gösterilebilir. Bu şekilde "iyi Türk - kötü Türk" ikiliği benimsetilmeye çalışılmaktadır. Soykırım olduğu kabul edilirse "iyi Türk", kabul edilmezse "kötü Türk" fikrinin tohumlarının atılmaya çalışılması propaganda faaliyetlerinin bir diğer dikkat çeken açısıdır¹².

2014 yılı itibarıyla süregelen Ermeni propagandasının yanı sıra, Türkiye'nin yapmış olduğu *adil bellek* çağrısı dünyada yankı bulmaktadır. Bunlara en son örneklerden biri Avustralya'dan verilebilir. Avustralya Dışişleri Bakanı Julia Bishop, ülkesinin dış politikasının Ermeni meselesini soykırım olarak tanımladığını vurgulayarak, ülkesindeki eyaletlerin bu konu ile ilgili aldıkları kararla-

rın ve çalışmaların anayasaya aykırı olduğunu vurgulamak ihtiyacı hissetmiştir¹³. Hali hazırdaki Ermeni propaganda faaliyetlerinden ayrı olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) 17 Aralık 2013 tarihinde, Dr. Perinçek'in İsviçre'de Ermeni iddialarına karşı yapmış olduğu açıklamaların düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamına girdiğini kabul eden bir karar geçirmiştir. Söz konusu karara İsviçre tarafından itiraz edilerek bir üst mahkemede yeniden görüşülmesi talep edilmiştir¹⁴.

Türkiye ve Ermenistan karşılıklı travmalarını empati kurarak çözmelidir. Türk ve Ermeni tarafları için uzlaşma amacıyla çok çeşitli anlatıcılardan faydalanmayı amaçlamalıdır. Türk-Ermeni siyasi anlaşmazlığından kaynaklanan sosyal boyutlarının vurgulanmasından çok, Türk-Ermeni halkları arasındaki ilişki ön plana çıkarılmalıdır. İki toplum arasında travmalara, kayıplara ve mağduriyete göre değişkenlik gösteren aktarılan tarihsel hafızanın karşılıklı anlayış için köprü kurulması konusunda farkındalık yaratılmaya çalışılmalı, Türk-Ermeni ilişkilerinde karşılıklı empati kurulması özendirilmeli ve hatta her iki tarafın da birbirinin acılarını anlamalarının sağlanması amaçlanmalıdır.

Bu günlerde, Ermeni ve Türk gençlerinin diyalog kurmasının gerekliliği vurgulanmıştır. "Ötekileştirme", "yanlış algılama" ve "önyargılar"ın hâkim olduğu Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde iki tarafın da atması gereken adımlar olduğundan ve bu adımların gelecek nesillere barış ve kültür alış-verişi temelinde bir ikili ilişki için önem teşkil ettiğinden bahsedilmiştir. Yüzyıldan fazla süregelen birbirini dinleme eksikliğinin genç-

(11) Hazel Çağan, *Ermeni Kimliği ve 2015'le Gelenler*, AVİM, 06.08.2014.

(12) "Yüzyıl Önce Kurtulan Hayatlar - 1: "Komşuları Yardım Ediyordu", <http://www.taraf.com.tr/haber-komsulari-yardim-ediyordu-160284/> [Erişim Tarihi:29.07.2014].

(13) "Eyaletlerin 1915 Olaylarını Soykırım Olarak Tanımları Anayasaya Aykırı", http://www.turkishny.com/headline-news/2-headline-news/157057-eyaletlerin-1915-olaylarini-soykirim-olarak-tanimalari-anayasaya-aykiri#.VDWoCvI_uPY [Erişim tarihi: 24.07.2014].

(14) Şevket Çizmeli, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Perinçek Kararı*, <http://www.avim.org.tr/yorumnotlarduyurular/tt/AVRUPA-INSAN-HAKLARI-MAHKEMESININ-PERINCEK-KARARI/3247> [Erişim tarihi: 21.03.2014].

lerin geniş ufkundan faydalanarak “diyalog kurma” yoluyla aşılabileceğini ve iki devlet arasındaki diplomatik eksikliklerin halkların özgür iradeleri doğrultusunda yeniden şekillenebileceğinin altını çizilmeye çalışılmıştır. Böylece ortak acılarımızın ve ortak Anadolu geçmişimizin iki topluluğun gençleri tarafından konuşularak yeni perspektiflere yönelebileceğini belirtilmiştir. Söz konusu diyalog kurma çabasının önemi her iki topluluk için daha önceleri de anlatılmıştır. Her seferinde küçük fakat olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Bu projenin de söz konusu çabalardan biri olduğu ve sonuçlarının önceki çalışmalardan da güç alarak her iki topluluğun gelecekteki ilişkileri açısından önemli bir tuğla niteliği taşıyacağı anlatılmıştır.

Genel olarak ele alındığında sadece Türk ya da Ermeni olarak adlandırmazsak, propaganda ve psikolojik savaş uzun süren savaşın en çok bilinen etkileridir. Burada amaçlanan, dışa sergilemek istedikleri kendi tercih ettikleri imaj ve olumsuz düşman algısının vurgulanmasıdır. Diğer bir deyişle, haklı olduğuna inanan etnik topluluk, diğer toplulukları suçlamayı amaçlayan propaganda faaliyetini yürütme çabasında olabilir.¹⁵

Belirli bir topluluk kendini olumlu, karşısındakini olumsuz tanımlamasa bile, iki toplumun iletişimine zarar verebilir. Geçmiş, sadece bir mekanla ya da bir toprakla hatırlanmayabilir, fakat paylaşılan, tartışılan geçmiş, ve empati kurulan topluluğun varlığı milletin bir parçasını olduğunu hissetmek birleşme, uzlaşma ve birbirini anlama açısından önemlidir.¹⁶

Karşılıklı önyargılar ya da algılar, şartlara göre farklılıklar gösterebilir. Bunun gibi olaylarda, saha çalışması yapılarak etnik kimliklerin incelenmesi amacıyla etno-psikolojik araştırmalar yapılması fayda sağlayacaktır¹⁷. Diyalog eksiliği dolayısıyla çözülmesi mümkün olmayan karışıklıklar ya da anlaşmazlıklar iki tarafında birbirlerini “düşman” olarak algılamasına neden olmaktadır.

Bir milletin tüm unsurlarının paylaşılan zaferlerin, başarıların, doğal afetlerin yanında savaşlar, kayıplar ve çekilen müşterek acılar olduğunu belirten Smith, tüm bu unsurların bir milleti köken, din ayırt etmeksizin birbirine bağlayan etkiler olduğunu vurgulamıştır. Halkların belleklerini, resmi, belgelenmiş tarihten ayrı tutmak gerekir. Savaşlar söz konusu etnik topluluklar için çok güçlü ve şekillendirici bir etkiye sahiptir. Bu durum da “grup saldırıları” ve “belirlenmiş olumsuz gruplar” gibi kavramların oluşmasına sebebiyet verir. Böyle kavramlar şiddet çatışmaları olarak görülmektedir. Savaş ortamının yarattığı bu saldırganlıklar, grubun kimliğinin bir parçası haline gelmiştir ve bu durum kendi grubu dışındaki diğer gruplara karşı düşmanlık hissetmesine yol açar. Bu şekilde topluluklar kendi imajlarını yüceltmeye yönelik davranışlar sergilerken, belirlenmiş muhtemel “düşman” olarak algılanan toplulukla birlikte kutuplaşmış bir durum olarak sonuçlanır¹⁸.

Üçüncü Dönem Ermeni Terörü ve Türk Basınının Olaylarla İlgili Tutumu

1973 ve 1986 yılları arasında Türk-Ermeni ilişkilerine şahitlik etmiş *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Son Havadis*, *Tercüman* ve *Zaman* gibi Türk gazetelerinin terör faaliyetleri karşısında nasıl ifadeler kullandıkları incelenmiştir. Ermeni tarafına duyulan kinin ve bu terör faaliyetlerinin yarattığı travmatik dönemin haberleri ve ideolojik olarak ayrıışan Türk gazetelerinin bakış açıları incelenmiştir. Türk halkındaki sarsıntı ve yanlış bilgi aktarımı sonucunda Türk olmayan herkesin potansiyel düşmanı aramaya yöneldiklerini gözlemlenmiştir.

Siyasi kutuplaşmanın yaşandığı bu dönemde Türk gazeteleri de söz konusu kutup-

(15) Ceylan Tokluoğlu, *The Political Discourse of the Azerbaijani Elite on the Nagorno-Karabakh Conflict (1991-2009)*, Europe-Asia Studies, Routledge, September 2011, s. 1226.

(16) Tokluoğlu, s. 1227.

(17) Tokluoğlu, s. 1226.

(18) Tokluoğlu, s. 1227.

laşmanın sonucu olarak belli ideolojik çizgi-lerde kendilerine yer edinmişlerdir. Ve belirli partilere olan yakınlıklarını bu partilerden etkilenerek siyasi duruşlarını ortaya koymuşlardır. Türk gazeteleri arasındaki bu ideolojik çekişme, Türk halkının gerçek bilgiye ulaşmasının önünde bir engel oluşturabilmiştir. Türk halkı konuya dair küçük bir fikre dahi sahip değilken, doğru bilgilendirilmemiştir.

Türk diplomatlarının hedef alındığı, 1973'teki Ermeni terör faaliyetleri de Türk siyaset sahnesinde kutuplaşmaların yaşanmakta olduğu bir döneme rastlamıştır.

Ermeni Terörü, bundan 41 sene önce, California'da Santa Barbara'da katledilen iki Türk diplomatı Başkonsolos Mehmet Baydar'ın ile Konsolos Bahadır Demir'in öldürülmesi ile 1973 yılında 3. dalga olarak başlamıştır.¹⁹ Amerika'da yaşayan, suikasti işlediği için pişman olmadığını dile getiren ve hatta bunun gibi davranışları görmek istediğini belirten 77 yaşındaki Mıgırdıç Yanıkyan tarafından şehit edilen diplomatlarımızın şehit edilmelerinin ardından suikastın kaynağının Ermeni terör örgütleri ile ilgili olup olmadığı tespit edilememiştir. Fakat 1970'lerin ortalarında Ermeni terör örgütleri suikatları üstlenmeye başlamışlardır. Böylece Türkiye ve Türk gazeteleri durumun ciddiyetinin farkına yavaş da olsa varmışlardır. Fakat Ermeni terörü 1986 yılına kadar şiddetini zaman zaman arttırarak devam etmiş, dünyanın dört bir yanında aralarında 31 diplomatımızın bulunduğu 70 masum insan hayatını kaybetmiştir.²⁰

Uluslararası terörizm bugün sadece Türkiye'nin değil dünyanın da başa çıkmakta güçlük çektiği büyük bir sorun olmaya devam etmektedir. Türkiye dünyada terörizmden an fazla zarar gören ülkelerden biridir. Ermeni terör örgütleri Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia, ASALA) ve Ermeni Soykırımı için Adalet Komandoları (Justice Commandos of the Armenian

Genocide, JCAG) örgüt temelli saldırılarına 1975 yılında Paris Büyükelçimiz İsmail Erez ve Viyana Büyükelçimiz Daniş Tunalıgil'in şehit edilmesi ile başlamıştır.²¹ 1970'lerde başlayan, 1980'lere kadar devam eden ve zaman zaman Türk Büyükelçilikleri'ne yapılan saldırılar Türkiye'ye yönelik yürütülen terör faaliyetlerinin en belirgin göstergeleridir.

Yine de bu ilk terör saldırısı, bazı Türk gazeteleri tarafından yaşlı bir Ermeni'nin sadece intikam almak için yapmadığı şeklinde öne sürülmüştür. Örneğin, *Son Havadis* gazetesi olayın basit bir kişisel intikam meselesi olmadığına inandığına vurgu yaparak gazetesinin Başyazı kısmında şu ifadeye yer vermiştir:

*"Gazetelerimiz, Los Angeles'taki işlenen iğrenç cinayeti, 'Türk düşmanlığının yeni bir görüntüsü' olarak yorumluyorlar. Bu çoğu zaman olduğu gibi, olayın beyecamı sırasında verilmiş acele bir hükümdür. Bu olayı fanatik bir intikam teşebbüsü, gözü dönmüş bir Ermeni'nin kişisel bir tecavüzü olarak değerlendirmek kanaatımızca yanlıştır. Tarihsel Türk-Ermeni ilişkilerinin tatsız bir dönemini, yanlış yorumlayan bir Ermeni'nin hasta bir rubla, intikam alması için bunca yıl beklemiş olması rastgele iki Türk'ü tuzağa düşürerek arkadan vurması için yetmiş yaşını beklemiş olması, aklın alacağı bir durum değildir."*²²

Aynı gazete, *Son Havadis*, iki diplomatımızın toprağa verildiği gün çıkardığı haberinde Yanıkyan'dan "Manyak Ermeni" olarak bahsetmiştir. Bu ifade, olaylar hakkında fikri olmayan Türkiye 'de yaşayan insanlara "Ermeni" kimliğinin aşağılayıcı, zedeleyici olarak kullanılması toplumları ayrıştırıcı rol oynamıştır. Nitekim, Türk vatandaşların Ermeni terörünü anlayamaması ve tüm Ermenileri aynı şekilde değerlendirmesine yol açması, Türk gazetelerinin bu konudaki empati yok-

(19) Bilal Şimşir, *Ermeni Terörü ve Tehdit: Türk Diplomatları Üzerine Bazı Tespitler*, Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, Cilt II, Ankara: 2007, s. 399.

(20) Ömer Engin Lütem, "Ermeni Terörü", ASAM, 2007, s. 39.

(21) Hazel Çagan, *Türkiye'nin Moskova'daki Büyükelçiliğine Düzenlenen Saldırı*, AVİM, 02.09.2014.

(22) *Son Havadis*, 31 Ocak 1973.

luğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda, sağ eğilimli Türk gazetelerinin bu tutumu, diyalog yolunda atılan adımların ve gösterilen çabaları zayıflatmıştır.

Ermeni tarafında belleklerde oluşan “kötü Türk” imajının Ermeni yöneticiler tarafından yumuşatabilmesi ve olumlu anlamda şekillendirilebilmesi bakımından Türkiye’deki yönetimin ve basının de bu sürece verecekleri destek önemlidir.

Böyle bir siyasi kutuplaşmanın yaşandığı atmosferde, Türk basınının yaşanan terör faaliyetlerinin Türkiye için ne kadar ciddi bir sorun teşkil ettiğini tüm yönleri ile kavrayamadıkları izlenimi doğmaktadır.

Los Angeles’ta Santa Barbara’da iki diplomatımızın öldürülmesinden iki buçuk yıl sonra, Viyana’da ve Paris’te Şehit Büyükelçilerimiz Daniş Tunalıgil ve İsmail Erez 1975 yılının Ekim ayında iki gün arayla suikasta uğramışlardır. 1975 yılında bile Paris ve Viyana Büyükelçilerimize düzenlenen suikastlarla, Türk basınının terör faaliyetlerini kimlerin işlediğine dair haberleri ortaya koyamaması ve şüpheleri Rum EOKA-B’nin üzerinde yoğunlaştırmaları, Türk basınının bu konudaki kafa karışıklığını ortaya koymaktadır. Günler sonra bu iki saldırıyı ASALA, Ermeni terör örgütü üstlenmiştir²³.

Rumlardan şüphelenilmesindeki ilk neden 1974’teki Kıbrıs Barış Harekâtıdır. Her ne kadar Ermeni terör örgütleri ile bağlantıları daha sonra ortaya konmuş olsa da, 1975’te diplomatlarımıza karşı gerçekleştirilen saldırılarda Rumların bir katılımı olmadığı Türk gazeteleri tarafından olaylar vuku bulduktan çok sonra ifade edilmiştir²⁴.

Ermeni terörünün kökeni ve bağlantılarını bulmak ve Türk hükümetlerine bu sorunu çözmeleri konusunda baskı yapmak yerine, Türk basını böyle bir meseleyi iç siyaset çekişmesinin bir parçası haline getirmiştir. *Son Havadis* ve *Tercüman* gibi sağ eğilimli gazeteler, kahramanlık söylemleri ve Türklerin

Ermenilerle nasıl huzur içinde yaşadıklarını da ortaya koyarken, sol duruşun teröre destek çıktığına dair haberlere de yer vermiştir. Bu yayınlar, Türk siyasetinin sol görüşlü partilerini hedef almıştır. Öte yandan, Türk siyasetinin solunu temsil eden Türk gazeteleri bu yakıştırmayı, bağdaştırmayı reddederken Türkiye’ye karşı düzenlenen genel bir komplo olduğunu ve Türk gazetelerinin de bu komplonun bir parçası haline getirildiği vurgulamışlardır²⁵.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra Türkiye tarihinde başka bir döneme girmiştir. Siyasi partiler kapatılmış, siyasi parti liderleri hapse atılmış, binlerce kişi tutuklanmıştır. Tüm bu gelişmeler sırasında Ermeni terörü yükselişe geçmiştir. Böyle bir baskı atmosferinde Türk basını tavır değişikliğine gitmemiş fakat boyut değiştirmiştir. Türkiye’deki siyasi gelişmelerin Ermeni terör gruplarının saldırılarını yoğunlaştırmaları için uygun bir zemin hazırladığı görülmektedir. Yükselişe geçen Ermeni terörü, 1980 sonrasında askeri müdahale öncesine göre nispeten daha bütünleşmiş bir Türkiye oluşmasını sağlamıştır.

1973-1984 yıllarındaki siyasi kutuplaşma Türk basınının temel sorunuydu. 1973-1980 arası siyasi çekişmeler çok belirgin, 1980 askeri darbesinden sonra siyasi gerginlik bitmedi; fakat en azından azalmış gibi göründü. Böylesine milli bir sorun bile Türk gazetelerinin ve siyasi grupların çatışmasını engellemedi. Türk gazetelerinin yetersiz ilgisi Türkiye’nin kendini iç siyasette bile kendini doğru ifade edememesine neden oldu.

Bugün bile Ermeni meselelerinde Türkiye kendini ancak 17 Aralık 2013 tarihli AİHM kararına kadar savunabilmiş değildi. AİHM kararı, süregelen tartışmalara, düşünce ve ifade özgürlüğü açısından sağlıklı ve

(23) Hazel Çagan, “Armenian Terrorism and the Turkish Press” ODTÜ Uluslararası İlişkiler Anadolı Yüksek Lisans Tezi, 2012.

(24) Hazel Çagan, “Approach of the Turkish Press to the Armenian Terrorism Between 1973 and 1984”, *Armenian Studies*, No:28, s. 203.

(25) Çagan, s. 205.

yeni bir boyut eklemiştir. Böylece Türkiye, içindeki çeşitli etnik grupların çok daha güçlü, donanımlı ve barış içinde yaşadığı bir ülke haline gelecektir.

Bunun sonucu olarak, Türkiye, Ermeni sorununa ve diyalog kurma fikrine ciddi bir şekilde eğilmeli ve tarihsel kaynaklardan objektif olma ilkesi çerçevesinde faydalanmalıdır. Her ne kadar 17 Aralık 2013 tarihinden sonra Ermeni iddialarına karşı Türk tarafı kendi savunabilme özgürlüğünü elde edebilmiş olsa da, uluslararası kurumlarda, örgütlerde ve diğer ülkelerde Türk imajının ve hatta Türk-Ermeni ilişkilerinin yeni bir boyut kazanacağına uluslararası alanda her iki ülke tarafından da sıklıkla ifade edilmesi gerekir.

Sonuç

Türkiye ve Ermenistan arasında diyalog kurulması iki ülkenin de ihtiyaç duyduğu ilk iletişim noktasıdır. Ermenistan ve Türkiye ancak konuşarak, anlatarak ve birbirlerinin yaralarına ışık tutarak bu iletişimsizlikten kurtarabilecektir. İhtiyaç duyulan önyargıların aşılması, travmatik geçmişlerin, kayıpların ve mağduriyet hissini sona ermesi ancak diyalog oluşturulması ışığında mümkün olabilecektir. Bu sebeple, sadece Ermeni vatandaşların acı çekmediğini, benzer acıları Türklerin de çektiğini ve bu acıların tarihinin çok da eski olmadığı göstermek için ve hatta özeleştirme yapılması gerektiği için Türk gazetelerinin 1973 ve 1984 yılları arasında yaşanan terör saldırılarının nasıl yanlış bilgilendirme ile topluma aktarımı anlatılmıştır. Burada Ermeni terörü ifadesi kullanılmaktadır. Ancak, bu demek değildir ki Türkler, Türkiye’de yaşayan Ermenileri bu faaliyetlerin bir parçası olarak görmektedir. Aksine, terör faaliyetlerini düzenleyen grupların ve bu saldırıları düzenleyenlere yönelik bilgi kirliliği Türkiye’de huzur içinde yaşamakta olan Ermenilerle ilişkilendirilerek yanlış bir şekilde ifade edilmiştir. Burada asıl amaçlanan, iki

halkın birbirlerinin gözünde oluşturulmaya çalışılan şekilde değil, birbirlerini tanıyarak, birbirlerine kendilerini tanıtmaya fırsatı vererek oluşturulması gerektiğini vurgulanmalıdır.

Türkiye’de olduğu kadar Ermenistan’da da abartılar ve yanlış yönlendirmeler olup olmadığına incelenmesi ve özeleştirme (self-criticism) yapıldığı takdirde karşılıklı diyalogun oluşturulabilmesi iki ülke arasındaki normalleştirme sürecine katkı sağlayacaktır.

Yas, her iki etnik kimlik açısından da mantıklı ve akliselimin egemen olduğu bir diyaloga engel oluşturmaktadır. Bu demek değildir ki, her iki toplumun da yaşadığı veya belleğinde inşa ettiği travmalar hatırlanmalıdır. Önemli olan, bu toplumların düşman arayışı içinde olmadan kimliğin sürekliliği için, “ötekileştirme” hariç tutularak, yas tutma ihtiyaçlarını kendi içlerinde çözmeleridir.

Toplumlar gelişebilmek için ileriye yönelik atımlara kilitlenirlerse olurlarsa ülke için çok daha verimli kararlar alınmasının önü açılmış olacaktır. Hâlbuki geçmişe kilitlenip kalınırsa, sahip olunan kültürel, sosyal ve psikolojik değerlerin yavaş yavaş körelmeye başlaması kuvvetle muhtemeldir.

Unutulmaması ve diyalog kurulmasına yardımcı olacak düşünce şudur; Bu memlekette halklar birbirini öldürmüştür. Sonuçta büyük acılar yaşanmıştır ve bu acılar da Türk ya da Ermeni diye ayrı gayrı olmadan bütünüyle bahsi geçen iki topluma aittir.

İmparatorluk yıkılırken çeşitli Ermeni cetelerinin estirdiği terör eylemleri ve savaşta mağlup sayılarak toprakların işgale uğraması tarihsel süreçte aktarılan toplumsal bellekte silinmesi zor bazı acılar ve travmalar bırakmıştır. Bu travmalar da Anadolu halklarına aittir.

Tarihten ders alınması ve propaganda amaçlı düzenlenen saldırı girişimlerinin bir uyarı niteliğinde olması, güvenlik tedbirlerinin artırılmasına yönelik girişimlerde bu-

lunulmalıdır. Tarihte vuku bulmuş acı terör olaylarının unutulmaması ve günümüzde de olası olaylar karşısında tedbirli olunması gerektiği unutulmamalıdır. 2015'e çok az bir zaman kala ülkelerarası ilişkilerin zarar görmemesi için terörizme karşı ortak mücadele kararlılığının gösterilmesi önem taşımaktadır. Ermenistan Diasporası yıllardır 1915 olaylarını dünyaya çeşitli yollarla anlatırken, Türk tarafı sessiz kalmayı tercih etmektedir. Her ne kadar Ermeni iddialarına karşı tezler üretilerek akademik çalışmalar yapıp, toplantılar düzenlense de, bu faaliyetler yeterli olmamaktadır. Üstelik Ermeni diasporası sadece Türkler konusunda çalışma yürütmektedir, ayrıca Azerilere karşı Dağlık-Karabağ'ı konu alan çalışmalar ve propaganda faaliyetleri yürütmektedir. Anlaşıldığı üzere, Ermenistan ve Ermeni Diasporası Ermeni mağduriyeti konusunda başta Batılı devletler olmak üzere, dünyayı ikna etmek için hiçbir yatırımdan kaçınmamışlardır. Hem Türkiye'nin hem de Azerbaycan'ın kendilerini Ermeni iddiaları konusunda ifade edebilecek yetkinliğe ulaşmaları konusunda ciddi atılımlarda bulunmaları gerekmektedir.

Ermenistan'dan ve Ermeni Diasporası'ndan özür dilemek konusunda bir nokta dikkatten kaçmamalıdır. Özür dilemenin manevi huzur dışında hiçbir getirisi bulunmamaktadır. Ermeni Diasporası'nın dilenmesini bekledikleri özürle yetinmeyecekleri açıktır ve daha farklı beklentileri olduğunu her fırsatta dile getirmektedirler. 1915 olaylarını öne sürerek, özür dilenmesi sonrasındaki

aşamada Ermeni mallarının iadesi, tazminat ödenmesi başlıca beklentileri arasındadır. Fakat beklentilerin bir sonucu yoktur çünkü toprak taleplerine sanat dünyasına kazandırdıkları eserlerde de mutlaka yer verilmektedir. 1915 olaylarının günümüze taşıdığı sorunları uluslararası alanda meşru kılmak için verilen çabaların yanında, "Ermenistan'a 1915 olaylarında neden destek vermeliyiz?" diye soranların tarihsel verileri araştırmakansa 1915 üzerine çekilen filmleri, yazılan romanları ve sahnelenen oyunları takip etmeye yönlendirilmesi son yıllarda, 1915 olaylarının yüzüncü yılına yaklaşırken çeşitli propaganda yöntemleriyle oldukça hız kazanmıştır. Bu faaliyetlere Türkiye'ye yönelik gerçekleştirilen saldırılar da dâhil edilmeli, uluslararası alanda teröre yönelik tedbirler de alınmalıdır. Türkiye'nin terörizm ile mücadele etmek durumunda kala bir ülke olduğu unutulmamalı, geçmişten ders alınarak söz konusu önlemler de artırılmalıdır.

2015'e çok kısa bir süre kalmışken, özellikle son yıllarda hız kazanan propaganda faaliyetleri Türkiye Cumhuriyeti'nin görünümünü uluslararası arenada sosyal, kültürel ve siyasi olarak zedelemeye yöneliktir. Propaganda faaliyetleri ile tarihi gerçeklerin, hukukun ve 1915 olaylarının üzerinin örtülmeye çalışıldığı unutulmaması gereken bir gerçektir. Toplumların yanıltılması ve bu çabalara verilebilecek uluslararası destek Türkiye ve Ermenistan ilişkilerinin zarar görmesine yol açabilecektir. Her iki ülkenin de bu sürece yapıcı katkıda bulunması gerekmektedir.